

Forfatter: Holberg, Ludvig

Titel: Seks komedier

Citation: Holberg, Ludvig: "Seks komedier", i Holberg, Ludvig: *Seks komedier*, udg. af Jens Kr. Andersen , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, 1994, s. 528.
Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-holberg14val-shoot-idm139796474852288.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Seks komedier

Erasmus Montanus

207

Erasmus (...) Berg: E.M. er et latiniseret navn; det var almindelig skik blandt studenter og akademikere i 16.-18. årh., da lat. var internationalt lærdomssprog, at konstruere sig et sådant. Idet M. er et 529 tillægsord på lat. og betyder »bjerg-« el. »fra bjerget«, kan E.M. enten være en simpel oversættelse af Rasmus B(j)erg, eller han benytter (ligeledes efter tidens skik) sin hjemstavns navn som tilnavn; denne (og dermed handlingens sted) betegnes jo fl. st. som »her på Bierget« (I,1, s. 209, I,2, s. 210 og IV,4 s. 262), om dette steds navn jvf. *Jeppe paa Bierget*; se også n.t.s. 79.

208

Montani: lat.: Montanus'. - *Fæstemøe*: forlovede. - *Ridefogd*: ridefoged, herremandens godsforvalter.

209

Actus: lat.: akt. - *stakkels*: jævn, simpel. - *besynderlig*: især. - *de Høylærdes Bønder*: fæstebønder på Universitetets gods. - *disputere*: diskutere metodisk; på Universitetet havde man på komedien tid regulære »disputationer«, øvelser, hvorved de studerende blev trænet i logisk argumentation (og latin). - *præke*: langt de fleste af tidens akademikere endte som præster. - *fortryde paa*: ærgre os over. - *sat paa*: spenderet på. - *skiøtter (...) om*: synes om. - *Avind*: misundelse. - *Avlingen*: landbruget. - *legge (...) paa Hiertet*: tage mig af. - *sommend*: småmænd (mild ed, af hellige mænd, helgener).

210

min hierte: min kære. - *Academicus*: akademiker, student. - *Laqvei (...) Skriver*: opremsningen af jævne, da. ord (personbetegnelser), der er blevet erstattet af mondæne fremmedord, har sin sandsynlige kilde i H.W. Laurembergs *Fire Skjæmpte Dicte* (1652), 3. digt: *Om Allemodiske Sprog og Tituler*, v. 440-452, *Fire Skjæmpte-digte*, udg.: J. Paludan (1889-1890) II, s. 85f. - *Laqvej*: lakej, tjener (i fornemme huse). - *Matrasse*: vulgariseret fr.: maîtresse, elskerinde. - *Bislaaperske*: fordansket platty.: elskerinde (jvf. højty.: Beischläferin). - *Frøken*: på komedien tid titel på ugift kvinde af højere stand; titlen begyndte dog at vinde udbredelse i borgerstanden. - *Statsmøe*: stadsmø, selskabsdame el. kammerpige i fornemt hus; »Jomfru« havde i Jeppe's opregning passet bedre som modstykke til »Frøken«. - *Sikketerer*: forvanskning af: sekretær. - *Latinen og*: også latinen. - *Logicam, Rhetoricam og Metaphysicam*: tre fag på »grunduddannelsen« på datidens universitet, logik, retorik og metafysik (anført på lat. og bøjet i afhængighedsfald, fordi de står som genstandsled i sætningen). - *Logicam*: logik er læren om at drage (formelt rigtige) slutninger; faget fungerede desuden som indføring i filosofi. - *Rhetoricam*: retorik el. veltalenhed, opøvelse i en smuk og virkningsfuld (latinsk) sprogbrug; siden middelalderen en humanistisk grunddisciplin. - *Metaphysicam*: egl. læren om det immaterielle (over-fysiske); som studiefag var m. læren om de filosofiske grundbegreber. - *Degn først*: da mange degne havde teologisk embedseksamen, var avancementet fra degn til præst almindeligt.

211

Ritualet: kirkeritualet (det nyeste på komedien tid fra 1685) indeholder forskrifter for de kirkelige handlinger. - *forskreven*: skrevet 530 fejl. - *capabel*: i stand til. - *Aurora*: *Aurora Latinitatis*, lat.: latinkundskabens morgenrøde (dvs. begyndelsesgrunde), udkommet 1638, var en glosesamling, beregnet til og alm. benyttet som begynderbog ved latinundervisningen i gymnasierne (»latinskolerne«). - *Ala (...) Smør*: Pers gengivelse af de første og snarest følgende gloser i *Aurora* (se foreg. note) er fejlfuld: »Braba« skal være »barba«, »coena« betyder ikke »natpotte«, men »aftensmad«, »cerevisia« er (alfabetisk) fejlplaceret og oversættes kun korrekt ved første nævnelser, men forkert ved gentagelsen, »campana« betyder ikke »klokker«, men »klokke«, »lana« ikke »ulv«, men »uld«, »ancilla« gentages blot. - *forbandet*: (her:) fantastisk. - *faat Brød for Kone*: hentydning til den i tiden udbredte praksis, at ansøgeren til et præsteembede skulle (være villig til at) gifte sig med forgængerens enke. - *Die Venens (...) profecturus sum*: lat.: på fredag tager jeg hjem fra Kbh. - *høyttravend*: kunstlet udtrykt, spindsfindigt, vanskeligt at forstå. - *der er (...) Russer til Kiøbenhavn*: Per »oversætter« ud fra lydlige ligheder mellem lat. og da. ord. - *profecto*: lat.: sandelig. - *Russen (...) her igien*: i 1716, under den Store Nordiske Krig (1709-1720), havde den russ. zar Peter den Store, Da.s allierede, opholdt sig i Kbh. med et større troppkontingent for herfra at gøre landgang i Sverige. - *Moscoviter*: folk fra delstaten Moskva (og i videre forstand: fra Rusland). - *Russer*: førsteårsstuderende (af lat.: depositurus, en, der skal deponere, dvs. optages som egl. universitetsstuderende). - *faar Salt og Brød*: ved optagelsesceremonien på Univ. fik de nye studerende nogle gran salt på tungen og nogle dråber vin på hovedet.

212

skjøtter (...) om: bryder mig om. - *med Permission*: med forlov. - *deponerede fra*: blev student fra. - *Slagelse Skole*: latinskolen i S., oprettet 1508. - *Per Monsen (...)* Iversen: navnene tyder på studenternes rekruttering fra jævne samfundslag. - *Finkeljokom*: brændevin. - *Skiæg paa Hagen*: latinskoleeleverne kunne blive gamle i øverste klasse; de ernærede sig da som »løbedegne«, dvs. »tilkaldevikarer«. - *Materie*: emne, fagområde. - *fornøyet*: tilfreds. - *Formænd*: forgængere. - *Observationer*: overvejelser, spekulationer. - *paa den Fod*: i en sådan stand. - *For min Tid*: før m.t. - *Liig-Sange*: begravelsessalmer. - *illegemaade*: tilsvarende. - *var og Degn*: var også d. - *Forretninger*: gøremål.

213

Rixdaler: rigsdaler, se n.t.s. 11. - *baadet*: gavnet. - *Singot*: skål (egl. en velsignelse). - *heller*: ellers. - *gemeenlig*: sædvanligvis. - *er ikke skaaren for Tungebaandet*: har ordet i sin magt (har ikke haft behov for den lille, tidl. alm. spædbørnsoperation, hvorved tungebåndet løsnedes ved klip el. snit). - *Kloster-Latin*: det ukorrekte, skødesløse latin, som studenterne talte som øvelser på »Klosteret«, dvs. 531 kollegiet (Regensen), især under måltiderne. - *Kloster-Lærredt*: fint, ty. lærred. - *God Taar*: skål.

214

mare: såmænd (mild ed, efter Jomfru Marias navn). - *Panis (...) Ablativus Pano*: forsøg på at bøje det lat. »panis« (brød) i casus (fald); Pers bøjningsremse er ikke blot ufuldstændig, men helt forkludret, idet ordet, der på lat. bøjes efter 3. deklination, får tilføjet endelserne, der hører til 2. deklination; dog vil vokativ-formen »panus« være umulig under begge bøjninger. - *Hillement*: »ih, du store!«. - *vitløftig*: kompliceret. - *Panis grams*: »gravis« (lat.) betyder: tung. - *Panis finis*: »finis« (lat.) er et navneord og betyder: grænse el. afslutning. - *Saxo Grammatica*: S. (omkr. 1200), muligvis klerk (sekretær) for Absalon, kendt alene for og gennem sit historiske værk *Gesta Danorum* (lat.: *Danskernes Bedrifter*); pga. sit stilsikre og citatrige (»sølvalder«-)latin kaldet »Grammaticus« (lat.: den lærde; »Grammatica« betyder simpelt hen: grammatik); hvad Per i øvrigt meddeler om S. er det rene vrøvl. - *Donat*: betegnelse for en lat. grammatik (opkaldt efter rom. lærer fra 4. årh. e.v.t.). - *Tyrkesk Bind*: bind af flerfarvet papir.

215

Pergement: pergament er behandlet skind, der tidl. anvendtes til bogbind. - *declineres*: bøjes. - *declineres ligesom ala*: dvs. efter 1. deklination, se n.t.s. 214 ovenf. - *Litanie*: kirkebøn. - *Amen*: ordet, der afslutter bønner og betyder: det skal ske!, er hebr. - *artigt*: morsomt. - *finde Karl for sin Hat*: finde en, der kan magte ham, som ikke stikker op for ham. - *taget Troen fra*: se n.t.s. 83. - *Cantor*: sanglærer og korleder.

216

Mark: 1 mark = 1/6 rigsdaler = 16 skilling; i 1995-købekraft = ca. 25 kr. - *ut re (.. .) fa sol*: ved den såk. solmisation, den i middelalderen anvendte metode til indøvelse af musikalske intervaller, navngav man tonerne inden for hver hexakord (6-tonet interval; i sådanne var det middelalderlige tonesystem inddelt); ut, re, mi, fa, sol, la (nemlig efter første stavelse i hver linje i en lat. hymne til St. Johannes; senere benævntes den 7. tone: si (eft. begyndelsesbogstaverne i Sancte Iohannes). - *vocal Musiqve*: sangkunst. - *Ut, re, mi (...)* si, ut: se n.t.s. 216 ovenf. - *ut, si, fa (...)* re, ut: som det ses, kan Per ikke holde styr på tonenavnene i den nedadgående skala, men ombytter »la« med »fa«; at Per heller ikke har styr på sin (forældede) »lærdom« inden for musikkens område tjener komediens personkarakteristik, og det er derfor vold mod tekstens mening, når udgivere af *Erasmus Montanus* ved normalisering af tonerækken »retter« hans fejl, som der har været tradition for at gøre. - *Ut, re, mi (...)* ut, Re: se n.t.s. 216 ovenf.; Per ombytter påny »la« med »fa« (to gange), se foreg. note. - *ut re mi dore mi ut*: se n.t.s. 216 ovenf.; i ital. musiktradition 532 udskiftedes »ut« med »do« i 17. årh.; Per sammenblander de to navne på hexakordens første tone; at »dore« skrives i ét ord kan illustrere, at Per her forsøger at »synges hastigt«. - *Svoger*: således tiltaltes den, med hvis familie man var forbundet gennem (her: børns aftalte) ægteskab. - *Tidende*: nyheder.

217

fuldkommen: gået i opfyldelse. - *tilforn*: tidligere.

218

forliebt: forelsket. - *komme sammen*: bliver gift. - *Brød*: stilling, udkomme. - *for en Ulykke*: kraftudtryk, »for pokker«. - *Spot*: skam, skændsel. - *paa hand faar jo*: om, at han får. - *mare*: såmænd (en mild ed, dannet af Jomfru Marias navn). - *kand (...)* staa: er førsteklases, er hævet over kritik.

219

staaet (...) Skole-Ræt: skolens strengeste pryglestraf, hvori alle elever og lærere deltog. - *i 4de Lectien*: i

fjerde klasse, halvvejs gennem (latin-) skoleforløbet. - *vaer mig (...) ad*: giv mig besked.

220

Elamitisk: (i Biblen betegnelse for:) persisk; omtales i Ap.G. som et eksotisk sprog (2,8-9). - *probe Majoren*: fejl for: probe majorem, lat.: bevis oversætningen, dvs. en af præmisserne i en treleddet logisk slutning, en såk. syllogisme, se n.t.s. 119. - *falt (...) klog Mand (...) Nar paa Jorden*: historien om den lærde mand, der kommer galt af sted i den fysiske verden pga. sin betragtning af stjernehimmelen og derfor får skudsmålet »klog på himlen, nar på jorden«, fortælles med tilknytning til flere personer, i hvert fald: 1) Thales fra Milet, gr. filosof fra 6. årh. f.v.t.; en kilde er her Diogenes Laertios (se n.t.s. 130), I, 34. 2) Tyge Brahe, da. astronom 1546-1601; en kilde er her den ty. anekdotesamling *Leyer Matz's lustiger Correspondents Geist*, Kbh. 1670, s. 135f. - *Hosene*: strømperne. - *Studia secundas (...) præbent*: lat.: studier forskønner medgangen (og) yder trøst i modgang, lidt unøjagtigt citat fra den rom. taler og filosof Ciceros (106-43 f.v.t.) *Pro Archia* (lat.: *Til forsvar for Archias*), 7,16. - *mig fattes*: jeg mangler. - *Børne-Lærdom*: hvad man lærer i skolen, især i religion.

221

Pibehovedet (...) et Hull (...) sin Hat: hatten ligger antagelig foran E.M. på bordet og tjener til støtte for hans langskafte kridtpibe. - *studentikos*: lat.-gr.: på studentermanér. - *Invention*: opfindelse, påhit. - *kysser paa Haanden og flyer*: se n.t.s. 125. - *Hvi saa?*: hvorfor det? - *at jeg jo er*: at jeg er. - *Philosophiæ Baccalaureus*: lat.: baccalaur i filosofien; indehaveren af den filosofiske baccalaur-grad havde nogle års studium bag sig, men af overvejende forberedende art; det var navnlig de filosofiske grunddiscipliner, hvori han havde aflagt prøve; det tilbagelagte studium ville ingenlunde overstige nutidens »1. del«/»bifag«/»grunduddannelse«. - *profecto*: lat.: visselig.

222

Montanus (...) i Kiøbenhavn: se n.t.s. 207. - *Montanus (...) Berg paa Dansk*: se n.t.s. 207. - *Examina*: lat.: examiner. - *dutte*: tiltale med »du«. - *Tølpel*: tølper, grov og ubehøvlet person.

533

223

det runde Taarn: Rundetårn i Kbh. - *Klosteret (...) Lærret*: samme misforståelse, som Nille gjorde sig skyldig i s. 213, se noter hertil.

224

Udstyr: brudeudstyr el. medgift. - *styrer (...) ud*: udstyrer, giver udstyr, se foreg. note. - *præke her (...)* *udi Byen*: se n.t.s. 209. - *gør mig ikke saa gemeen at*: nedlader mig ikke til at. - *disputere*: i E.M.'s mund tager ordet betydning af de »disputationer«, han har deltaget i på Universitetet (se n.t.s. 209); disse øvelser blev drevet på den måde, at læreren (= professoren) fungerede som ordstyrer el. dirigent (kaldet præses) og udpegede en studerende (kaldet respondent) til at forsvare en påstand, andre (kaldet opponenter) til at angribe og forsøge at modbevise den. Da det først og fremmest gjaldt om at træne de studerende i logisk argumentation og talt latin, var den diskuterende påstands faktiske sandhed el. holdbarhed mindre væsentlig. I Jacobs mund betyder ordet slet og ret: diskutere, skændes, jvf. de flg. replikker. - *Pigerne*: det kvindelige tyende på gården. - *Om Englene (...) andet dislige*: de nævnte spørgsmål, af teologisk og astronomisk art, ligger meget tæt op ad, hvad der faktisk var blevet behandlet i akademiske disputatser i årene forud for komediens affattelse (1722-1723), eller hvad der var genstand for videnskabelig debat i samtiden, jvf. Ebbe Spang-Hanssen: *Erasmus Montanus og naturvidenskaben* (1965), s. 49ff. Om englene var skabt før menneskene var således emnet for den da. teolog Hans Bartholins (1665-1738) disputats fra 1710, spørgsmålet om Jordens nøjagtige form rejstes af to af tidens mest fremragende naturvidenskabsmænd, englænderen Isaac Newton (1642-1727) og franskmanden G.D. Cassini (1677-1756), og spørgsmålet om himmellegemernes størrelse og indbyrdes distance hørte til den da. astronomiprofessor Chr. Horrebows (1679-1764) specialer.

225

Animal brutum: lat.: dumme dyr. - *Fæstemøe*: forlovede, kæreste. - *profecto*: lat.: sandelig.

226

mare: se n.t.s. 218. - *Evangelii-Bog*: de bibelske tekster og bønner til hver søndags gudstjeneste, samlet i ét (lille) bind. - *Catechismus*: lille bog indeholdende den kristne troslæres grundtekster, et kristentroens kompendium, specielt Luthers Lille Katekismus med »børnelærdommen« (se n.t.s. 220). - *Allarm*: ståhej, larm. - *Jevnlige*: ligemand. - *Skielm*: skarn, slyngel.

227

regne ham det til: regne ham det til last. - *Tølpel*: se n.t.s. 222. - *Importunissimus (...) Juvenis*: lat.: højst uforkammede og frække unge fløjs. - *Transcendentalibus*: lat.: de filosofiske (især metafysiske, se n.t.s. 210) grundbegreber; det lat. ord *transcendentalia* er her bøjet i ablativ, fordi »med« styrer abl. på lat. - *Mark*: se n.t.s. 216. - *forivret sig*: blevet så ophidset, at det er skadeligt.

228

Bord (...) Straa: ved disputationsovelserne (se n.t.s. 224) forekom 534 det, at præses valgte en åbenlyst absurd påstand, som det da blev respondentens opgave at forsvare bedst muligt - altsammen blot for øvelsens skyld. - *den som drikker (...) lyksalig*: E. M. åbner her en syllogisme, idet han (som tese og provokation) fremfører konklusionen først, om syllogismer se n.t.s. 119; eksemplet her er autentisk, idet den findes som nr. 15 i de *Theses quædam logicæ* (lat.: *Nogle logiske teser*), som B. Meizon (Favonius) forsvarede i 1703; i Caspar Bartholins *Logicæ peripateticæ præcepta* (lat.: *Regler for den aristoteliske logik*), E.M.-generationens lærebog i logik, findes eksakt denne »syllogisme« anført som eksempel på en formelt forfejlet pseudoslutning, kap. 13 (16184, s. 54). - *Qvicumqve (...) bene dormit*: lat.: enhver der drikker godt, sover godt, syllogismens undersætning (se n.t.s. 119). - *sover vel (...) synder ikke (...) lyksalig*: skal tilsammen fungere som syllogismens oversætning (se n.t.s. 119). - *giøre jer til en Steen*: den flg. slutning er kun en syllogisme i sin ydre (treleddede) skikkelse; dens formelle fejl består i, at begge præmisser er benægtede, hvilket ikke tillader nogen konklusion; eksemplet synes taget fra den sengræske satiriker Lukians (125-175 e.v.t.) dialog *Filosofier til salg*, 25. I *Logica peripateticæ præcepta* (se n.t.s. 228 ovenf.) findes en lignende syllogisme (med »træ«, »sten« og »menneske«, og med påpegning af en sådan slutnings formelle fejlkonstruktion (de negative præmisser), kap. 8 (16184, s. 40).

229

Ergo: lat.: altså, indleder syllogismens konklusion. - *konstigt*: vanskeligt, indviklet. - *mine Been (...) kolde*: også denne psykologiske reaktion findes i historien hos Lukian; men også uden litterært forbillende giver Nilles »realisme« god mening: som almuekone må hun anse E.M., der taler et uforståeligt sprog og foretager verbale »omskabelser«, for en magiker, der som sådan med sine formularer virker ind på virkeligheden. - *En Steen (...) tale*: her påbegyndes en ny syllogisme, hvis oversætning hermed formuleres; også denne opfølgende syllogisme hører til historien hos Lukian. - *hun kand tænke*: ordet »sten« har aldrig været hunkøn på da., heller ikke i dialekter. - *Morlille kand tale*: syllogismens undersætning (se n.t.s. 119). - *stakkels*: almindelig, jævn, sølle.

230

imidlertid: i mellemtiden. - *Kappen*: regnslaget.

231

Glæde for: glæde af. - *Skilling*: gl. småmønt, 1 sk. = 1/16 mark, i 1995-købekraft = ca. 1,50 kr. - *Ridefogden (...) Tilstand*: som forvalter var r. »godsejerens mand« i forhold til fæstebønderne og skulle bl.a. inddrive afgifterne til ham hos dem, se n.t.s. 81. - *Landgilde*: se n.t.s. 81. - *Kaal*: karl, fyr. - *af Haanden i Munden*: så nødtørftigt, at man lige har til føden.

232

Agger: ager, mark. - *Avling*: landbrug. - *vanartige Skielm*: ondsindede 535 slyngel. - *artig*: beleven, velopdragen. - *Artighed*: kløgt, vid. - *vare (...) derom*: minde derom. - *mare*: se n.t.s. 218.

233

- *Latine Bogstav*: komisk forveksling af sprog og bogstav; lat. bogstaver har været enerådende i europæisk skriftkultur siden middelalderen; dog anvendtes »latinsk skrift« i ældre tid om den skrift (og det tryk), der ikke var gotisk (fraktur, »krøllede bogstaver«) og dermed var usædvanlig(t). - *Drolen splide*: Fanden tage. - *faa skam paa din Mund*: komme til at bøde for, hvad du siger. - *calfatred*: givet en hård medfart. - *seer ingen Personer an*: tager intet hensyn til personers stilling el. status. - *Stolaen*: stalden.

234

kaaget: kigget. - *kaade (Mund)*: som taler utilbørligt. - *curiøsk for*: nysgerrig efter. - *Omgængelse*: omgang, regelmæssig kontakt.

235

Idioter: uvidende personer. - *Ordinarius Opponens*: lat.: ordinær, beskikket opponent ved en disputation, se n.t.s. 224. - *Merita*: lat.: fortjenester. - *Partes*: lat.: rolle, opgave. - *misere & hæsitanter absqve methodo*:

lat.: elendigt og nølende uden metode. - *Præses*: se n.t.s. 224. - *distingverede*: skelnede. - *inter rem & modum rei*: lat.: mellem tingen(s) væsen) og tingens måde (dvs. ydre egenskaber), en af de fundamentale begrebsforskelle i metafysikken (se n.t.s. 210). - *quid hoc est*: lat.: hvad er (betyder) det? - *antequam in arenam descendis*: lat.: inden du træder ned på kamppladsen. - *avæ bruta*: lat.: hvilke stupiditeter. - *ignorerer*: er uvidende om. - *distinctiones Cardinales*: lat.: de grundlæggende begrebsforskelle. - *publice*: lat.: offentligt. - *legge (...) paa Hiertet*: tage sig af. - *Ignorant*: uvidende person. - *merke*: indse. - *Et quidem plane (...) philosophia*: lat.: ja, en helt fremmed i filosofien. - *legge (...) fra sig*: benægte. - *Lod (...) noget gaae*: fjærtede. - *confunderede*: sammenblandede, forvekslede. - *materiam cum forma*: lat.: stoffet med formen.

236

Proemie: lat.: indledning. - *Lectissimi & Doctissimi Auditores*: lat.: velbelæste og højlærde tilhørere. - *Sætter mig Lectissimus for Doctissimus*: sætter »velbelæst« (tiltale til studenterne) før, inden »højlærde« (tiltale til professorerne). - *Prædicat*: betegnelse, benævnelse. - *en Deposituro*: lat.: en rus, se n.t.s. 211; her bøjet i dativ på lat., fordi det er hensynslet i sætningen. - *sætte min Besøgelse op*: udsætte mit besøg. - *Metaphysica, Logica*: se n.t.s. 210. - *Prioritet*: forret, forrang. - *Capitels Retten*: tamperretten, se n.t.s. 138.

237

Serviteur Monsieur: fr.: (hans) tjener, min herre, alm. hilsen.

238

Jorden er rund: Jordens rundhed var på komediens tid langt fra nogen ny eller »kættersk« opfattelse, men havde tværtimod været hævdet i så temmelig ubrudt tradition siden Aristoteles (4. årh. f.v.t.); dog har det nok været alm. hos almuen at sammenblende spørgsmålet om Jordens form med det mere penible spørgsmål om 536 verdensbillederne (se n.t.s. 238 nedenf.). - *flack*: flad. - *Pebling Søen*: P.S. lå uden for Kbh.s volde. - *aldrig*: slet ikke. - *Jorden løber (...) stille*: det moderne, kopernikanske verdensbillede, efter den ty.-po. astronom Kopernikus (1473-1543), der i sit værk om himmellegemernes bevægelse fra 1543 lancerede sit heliocentriske verdensbillede, hvori planeterne bevæger sig omkring solen (af gr.: Helios, sol), som er det hvilende midtpunkt. Denne opfattelse fortrængte langsomt det hidtidige, af kirken støttede, ptolemæiske (efter den gr. astronom Ptolemaios, 2. årh. e.v.t.), geocentriske verdensbillede (af gr.: ge, jord), iflg. hvilket solen og planeterne bevæger sig omkring den stationære jord. Når da. astronomer nølede med at slutte sig til den kopernikanske model, skyldtes det ikke mindst det indenlandske alternativ, de havde for øje i form af det tychoniske verdensbillede, efter Tycho Brahe (1546-1601), der var kommet frem til, at Jorden omkredsdes af solen og månen (som hos Ptolemaios), og at solen omkredsdes af de øvrige planeter (som hos Kopernikus). På komediens tid vaklede den astronomiske sagkundskab ved Kbh.s Universitet endnu mellem det kopernikanske og det tychoniske verdensbillede, jvf. Spang-Hanssen (se n.t.s. 224), s. 13-23. - *Ingen (...) meer derom*: se foreg. n. - *falde iblant*: falde omkring mellem hverandre. - *løbe*: sejle.

239

velte sig om: dreje sig, rotere. - *klipper ... Stjerner af*: E.M. fremsætter naturligvis denne fantastiske forklaring mod bedre vidende og for at gøre nar af Jesper. - *curiøskt*: mærkeligt, ejendommeligt. - *Materie*: stof. - *Catolsk i Hovedet*: forstyrret, afsindig. - *hvor got Folk (...) efter*: gl. da. ordsprog, *Mau* nr. 2236.

240

deponerede: se n.t.s. 211. - *Blev (...) rejiceret*: dumpede (til studentereksamen, der på komediens tid afholdtes på universitetet, ikke på latinskolen (= gymnasiet)). - *conditionaliter*: lat.: betingelsesvis, dvs. de blev optaget på prøve. - *Imprimatur*: lat.: må trykkes; under den da. enevælde (1660-1849) eksisterede der censur på trykte publikationer; hvervet som statens censor, der skulle påse, at skriftet intet indeholdt i strid med sædelighed, religion og kongemagt, gik på tur mellem universitetets professorer; lod censor skriftet passere, gav han det påtegningen l. + sit navn; Per opfatter derfor »l.« som censors titel.

241

Nomen: lat.: navneord. - *Verbum*: lat.: udsagnsord. - *Cujus declinationis*: lat.: efter hvilken (navneords-)bøjning. - *Alle de Ord (...) Interjectio*: regel fra begyndergrammatikken (Donaten, se n.t.s. 214) vedr. ordklasserne; Pers »Principium« (lat.: princip) er en fejl for: participium (lat.: tillægsmåde), og Conjugatio og Declinatio (lat.: betegnelser for hhv. udsagnsords og navneords bøjningsklasser) er ikke ordklasser, men Pers egne (irrelevante) tilføjelser. - *Nomen (...) 537Interjectio*: navneord, stedord, udsagnsord, princip (fejl for: tillægsmåde, jvf. foreg. n.), udsagnsordsbøjning, navneordsbøjning, udråbsord. - *ryste sine Ærmer*: rykke ud med sin viden, folde sig ud (på stående fod). - *Genitivo*: lat.: genitiv, ejefald; selve ordet g. er her bøjet i ablativ, fordi »i« i dette tilfælde styrer abl. på lat. - *Nominativus (...) Ala*: Per »svarer« ved at bøje »ala« (lat.: vinge), den første glose i *Aurora* (se n.t.s. 211), i casus (fald); hans bøjningsremse er (igen) ikke blot ufuldstændig, men også forkludret, idet han sammenblender endelser fra 1. og 2. bøjning (deklinations). - *Nominativus*: lat.: nævnefald. - *Genitivus*: lat.: ejefald. - *Dativus*: lat.: hensynsfald. - *Vocativus*: lat.: tiltalefald.

- *Ablativus*: lat.: gram. fald på lat. uden da. sidestykke el. navn, bruges bl.a. efter visse forholdsord. - *deponerede*: se n.t.s. 212. - *scandere*: skelne skarpt mellem lange/betonede og korte/ubetonede stavelser. - *Lectie*: (latinskole-)klasse. - *Kiøbenhavns Skole*: der var to latinske skoler i Kbh., St. Petri og Vor Frue (Metropolitanskolen). - *Hebraiske og Chaldaiske Vers*: det var i 17. og 18. årh. ikke uset, at ambitiøse akademikere demonstrerede kendskab til også mere eksotiske oldtidsprog. - *Hebraisk(e)*: h. var skolefag i latinskolen. - *Chaldaisk(e)*: kaldæisk, babylonisk el. jødisk oldtidsprog, visse (yngre) dele af GT er overleveret herpå.

242

Sinke-Lectien: nederste klasse. - *Herredtzfogeden og Amtsforvalteren*: H.: herredets dommer og politimester; A.: amtets skattedirektør; sådanne embedsmænd var på komediens tid endnu uden akademisk uddannelse. - *E qva Schola (...) mi Domine?*: lat.: fra hvilken skole blev De student, min herre? - *Adjectivum (...) conveniunt*: lat.: Tillægsord og navneord skal stemme overens (ved fejlbøjning kommer Per til at sige: stemmer overens) i køn, tal og fald (ved fejlbøjning kommer Per til at sige: ost), regel fra begyndergrammatikken, Donaten (se n.t.s. 214); Holberg har antagelig lånt dette indfald fra Molière, der i sin komedie *Le Médecin malgré lui* (fr.: *Lægen mod sin vilje*) fra 1666 lader brændehuggeren Sganarelle fremsige samme lat. svada, da han skal agere læge (II,4). - *maaler ham (...)* *Skieppen fuld*: svarer godt for sig, giver ham, hvad han har fortjent (»godt af«). - *Pæl*: ca. ¼ l. - *deponered*: se n.t.s. 211. - *hen i Taaget*: hen i vejret, forvrøvlet sludder. - *Tunc (...) ardet*: lat.: det angår også dig, når naboens væg brænder; næsten ordret citat fra den rom. digter Horats' (65-8 f.v.t.) epistler I,18, v. 84; versemålet er hexametret (= 5 daktyler el. spondæer + 1 trokæ el. spondæ). - *vil (...) gaae an*: går det rigtig løs. - *Pølse-Snak*: vrøvl.

243

nogle Spørsmaal: de flg. gåder med bibelsk stof er beslægtet med dem, der findes i en bog fra 1593-1600, der populært kaldtes *Præstepinen*, nemlig den tyske hofpræst Michael Sachs' *Christlicher Zeitvertreiber oder Geistliches Rätzelbuch* (ty.: *Kristelig tidsfordriver ellers 38 åndelig gådebog*), oversat til da. som *En liden Aandelig Spørsgmaals Bog* (1605) af den no. teolog H. Gunnarsen. - *skriger stærkere (...)* *Landsby-Degne*: se n.t.s. 83. - *Asen*: æsel. - *Noæ Arck*: 1. Mos. 6-8. - *forslagen*: kløgtigt, udspekuleret. - *Cain (...)* *Abel ihiel*: 1. Mos. 4,1-16.

244

qffirmanti (...) probatio: lat.: beviset påhviler den, der fremsætter påstanden. - *Omnia conando (...)* *vincit*: lat.: ved at forsøge alt sejrer den lærenemme dygtighed, tillempet citat fra den rom. digter Marcus Manilius' (omkr. år 0) værk *Astronomica* 1,95; anvendtes som motto på den lat. begyndergrammatik, Donaten (se n.t.s. 214); verseformen er hexametret (se n.t.s. 242). - *quid est Logica?*: lat.: hvad er logik? - *Post molestam (...) humus*: lat.: efter den brydsomme alderdom (Per forsyner dette ord med en forkert bøjningsendelse) vil jorden eje (ved fejlbøjning kommer Per til at sige: ejede jorden) os; (altså fejlfuldt) citat fra den middelalderlige, fra Ty. stammende studentervise »Gaudeamus igitur« (lat.: lad os altså glæde os) med titlen »De brevitæte Vitæ« (lat.: om livets korthed), 1. strofe. - *fixere mig*: gøre grin med mig. - *echaperer*: flygter. - *tilforn*: tidligere.

245

slemmere: »skrappere«. - *forbandet*: fantastisk, »pokkers«. - *Christne Navne*: døbenavne. - *fornye sin Myndt*: forbedre sin anseelse.

246

staar (...) an: passer. - *Jorden (...) all Religion* (forvanskning af: religion): se n.t.s. 238. - *synderlig*: videre god(t), »noget at råbe hurra for«.

247

koldsindig: uvenligt, ligegyldigt. - *catolsk i Hovedet*: forstyrret, tosset. - *Daarlighed*: tåbelighed. - *profectò*: lat.: sandelig. - *hun*: den (jorden var opr. hunkøn også på da.). - *Sanden*: sandhed. - *Fanden (...)* *Løgnens Fader*: citat af Joh. 8,44. - *der jo fordømmer*: der ikke fordømmer.

248

Philosophien: filosofien var samlebetegnelse for alle videnskaber. - *giøre (...) got*: bevise.

249

tilstaar: giver medhold i. - *en fæd (fed) Karl*: en køn fyr (ironisk). - *daarlig*: tåbelig. - *Mile*: 1 da. mil = ca. 7 ½ km. - *12 Himle (...)* *Chrystal Himmelen*: se n.t.s. 168. - *qvantæ tenebræ*: lat.: hvilket mørke

(vankundighed). - *Kiiler Omslag*: det årlige marked i Kiel, vigtigt for da. handelsfolk. - *Domine Jeronyme*: lat.: Hr. Jeronimus.

250

foer ilde: aborterede. - *tilforn*: inden. - *rejicered*: dumpet. - *Attestatz*: teologisk embedseksamen. - *der skeer jo*: uden at der sker. - *skyld paa*: skyde skylden på. - *iligemaade*: ligeledes. - *naturlig viis*: på naturlig måde. - *Giækkeri*: narreri.¹

251

faar ont: bliver dårlig. - *Atheist*: gudsfor nægter, evt. med bibetydningen: en moralsk tvivlsom person. - *Sagt, sagt*: så sagte, tag det roligt.

252

Sværmer: sværmer, religiøs fanatiker med dogmatiske særstandpunkter. - *Litanie*: kirkebøn (hvor der bl.a. blev bedt om beskyrmelse mod farer og kætteri). - *falsk lærdom*: kætteri, se n.t.s. 238 539 ovenf. - *Ordens Brødre*: studiekammerater. - *statueret*: påstået. - *yderste* (sidste) *Draabe* (...) *Bleckhorn*: denne fordrejning af en patetisk kliché (blæk i st. f. blod) findes fx. i Molières komedie *Le Mariage forcé* (1668, da.: *Det tvungne giftermål*), hvor den er lagt i munden på den latterlige »aristoteliske lærde« Panrace, sc. 6.

253

formedelst: på grund af. - *profecto*: lat.: virkelig. - *ivrer mig*: fortaler mig af vrede. - *sagte*: sagtens. - *nam* (...) *naturam est*: lat.: thi det er imod naturen.

254

Fort: straks. - *paa Dør*: af sted. - *Erasmus Montanum*: Erasmus Montanus, her bøjet i afhængighedsfald, fordi navnet er genstandsled i sætningen. - *Mademoiselle*: frøken.

255

sustinered: hævdet. - *Reputation (s)*: anseelse. - *falsk Lærdom*: se n.t.s. 238. - *hæve op*: ophæve. - *hilser*: hils (bydemåde flertal).

256

Leges (...) *Laudabiles*: lat.: akademiske love og rosværdige sædvaner (el. vedtægter). - *Dominus*: lat.: (min) herre; Per benytter påny gal bøjningsendelse (i tiltale). - *Den gemeene Mand*: menigmand. - *Vulgus*: lat.: hoben. - *Commilitones*: lat.: kampfæller, medstuderende. - *Baccalaureus Philosophiæ*: se n.t.s. 221. - *publicè*: offentligt. - *sustinered*: hævdet. - *som er Ordenen u-anstændigt*: formuleringen genkalder det højtidelige løfte, de studerende efter en opnået grad (afsluttende eksamen) måtte aflægge til rektor/universitetet. - *ne quid* (...) *Philosophica*: lat.: at den filosofiske (dvs. akademiske, videnskabelige) republik ikke lider nogen skade; med denne formulering overdrog senatet i oldtidens Rom konsulerne uindskrænket magt i faresituationerne. - *methodicè*: lat.: metodisk. - *ved Pennen*: ved handelen, som forretningsmand. - *Sognefogden*: lokal, uddannet, underordnet øvrighedsperson. - *boesiddende*: med egen husstand og fast bolig. - *Landgilde*: se n.t.s. 81. - *Syllogismus*: lat.: syllogisme, se n.t.s. 119.

257

Ergo: lat.: altså, således indledes syllogismens konklusion. - *opponere*: se n.t.s. 224. - *binde Munden*: bringe til tavshed, overvinde i diskussion. - *giøre* (...) *got*: bevise. - *kand jeg* (...) *tale* (...) *ikke en Hane*: denne syllogisme (se n.t.s. 119) er næsten identisk med den, der redder morlil fra at være en sten (s. 229), se note hertil.

258

Proba minorem: lat.: bevis undersætningen, se n.t.s. 119; undersætningen her er: »jeg har Menniskelig Forstand«. - *fornemste Poster*: vigtigste hverv. - *Messe*: højmesse. - *støbe Voxlys*: se n.t.s. 83. - *bedre end en Hane*: et trick, eftersom syllogismer kun kan etablere identitet el. tillægge egenskab, ikke udpege kvalitetsforskelle. - *En Hane* (...) *Kam i Hovedet* (...) *I en Hane*: nye (falske) syllogismer (se n.t.s. 119) af samme type som den, der gør morlil til sten (s. 229), se note hertil.

259

Takker udi Panden: må være hentydning til Pers uordentlige frisure, ikke til »hanrejhorn«, da han jo er ugift (jvf. I,2). - *raabe*: vække 540 (husstanden) op. - *Ergo*: se n.t.s. 257. - *Refuter*: tilbagevis, gendriv. -

Syllogismum (...) tibi propono: lat.: syllogisme (se n.t.s. 119), som jeg nu fremsætter for dig. - *En Hane (...) samme Egenskaber (...) en Hane*: en sammenfatning (generalisation) af de foreg, »syllogismer«, og altså af samme type som morlil - sten (s. 229), se note hertil.

260

Carnali: slyngel. - *Tungen (...) Mund*: efter Chr. V's Danske Lov (1683) straffen for gudsbespottelse (6-1-7). - *bevise jer over*: overbevise jer. - *jeg er en Tiener af*: her udtryk for høfligt afslag. - *Logica*: logik, se n.t.s. 210. - *Qvincunqve*: lat.: enhver, som.

261

Sværmer: se n.t.s. 252. - *Methodum Disputandi*: lat.: metoden (her i afhængighedsfald, fordi det er genstandsled i sætningen) til at disputere, disputeremetoden. - *tag (...) af sted*: tag på vej. - *toge sig paa*: påtog sig. - *slaa (...) forsvare det*: som det sker s. 271, se note hertil.

262

forpikket mod: fuld af uvilje imod. - *Troes Artikel*: punkt i trosbekendelsen el. trosgrundlaget. - *med egen Haand*: brevformular, der angiver, at brevet ikke (som det var hyppigt) er blevet dikteret til en anden (skrivekyndigere) person. - *utqve securi (...) animus*: lat.: ligesom den vældige træstamme, der er såret af øksen, når kun det sidste hug er tilbage, er i tvivl om, til hvilken side den skal falde, men frygtes fra alle sider - således også (mit) sind; citat fra *Metamorphoses*, se n.t.s. 167, 10. sang, v. 372-375; versemålet er hexametret (se n.t.s. 242). - *Paa den ene (...) anden Side*: parodi på den type konflikt, hvori helten i det 17. årh.s fr. tragedier (især Corneilles, 1606-1684) var stedt: mellem den »ædle lidenskab« (pligten) og den »skønne lidenskab« (kærligheden); en god analyse af E.M.'s »konflikt-monolog« er foretaget af H. Hagedorn Thomsen (*Meddelelser fra Dansk Lærereforening* 3, 1975, s. 266-268).

263

Erasme Montam (...) pulle: lat.: Erasmus Montanus (bøjet i tiltalefald), musernes (gudinder for kunster og videnskaber i gr. myt.) og Apollons (gud for musik og musernes leder i gr. myt.) kæledægge. - *Philosophus*: lat.: filosof, videnskabsmand, lærer. - *inter Philosophos*: lat.: blandt »filosoffer« (se foreg. n.). - *Commilitones*: se n.t.s. 256. - *Philosophi*: lat.: »filosoffer« (se n.t.s. 263 ovenf.). - *Jacta est alea*: lat.: terningen er kastet; citat fra den rom. historiker Svetons (ca. 70-140) *De Vita Caesarum* (lat.: *Om kejsernes liv*) fra år 120, kap. 32; her udtales den berømte sætning af Cæsar, da han 49 f.v.t. overskred floden Rubicon, grænsen mellem Gallien, hvor han var øverstbefalende, og Italien, hvorved han indledte borgerkrigen mod Pompejus. - *Dixi*: lat.: jeg har talt; en hyppig afslutningsformel hos rom. talere (fx. i sentatet). - *mit Hoved er oppe*: jeg lever. - *skille mig ligemeget*: være mig ligegyldigt. - *Philosopho*: lat.: »filosof« (se n.t.s. 263 ovenf.); her bøjet i hensynsfald, fordi det er hensynsfuld i sætningen.

264

passere for: blive anset for. - *staa udi Munden*: holde stand, klare sig 541 over for (i diskussion). - *Sognefogden*: se n.t.s. 256. - *Herredsfoged (s)*: se n.t.s. 242. - *naar*: hvis. - *naar Maansoeren (...) en Hane?*: se n.t.s. 229.

265

Audacissime Juvenis: lat.: topmål udforskammede knægt. - *Universalis*: lat.: almenbegreber, fagudtryk fra metafysikken (se n.t.s. 210). - *entia rationis*: lat.: rent forestillede, ikke i virkeligheden eksisterende, fænomener; fagudtryk fra metafysikken (se n.t.s. 210). - *formæ substantiales*: lat.: tingenes indre virkelighed, modsat deres ydre, tilfældige fremtoning, fagudtryk fra metafysikken (se n.t.s. 210). - *absurdissimum*: lat.: ganske meningsløst. - *Vulgus (...) ademptum*: lat.: den ulærde hob er et frygteligt, formløst uhyre, hvem lyset er berøvet (nægtet); tillempet citat fra Vergils *Æneide* (se n.t.s. 134), 3. bog, v. 658, hvor karakteristikken gælder kyklopen (et énøjet uhyre) Polyfem; versemålet er hexametret (se n.t.s. 242). - *quidditas*: lat.: »hvadhed«, filosofisk (metafysisk, se n.t.s. 210) kunstord med nogenlunde samme betydning som »formæ substantiales«, se n.t.s. 265 ovenf. - *slog (...) af*: afslog. - *Den som studerer (...) lærere*: Jacob har her held til at fremsætte en regelret syllogisme (se n.t.s. 119)!

266

Saa holder du (...) vigtigste: E.M. anfægter undersætningen (se n.t.s. 119) i Jacobs syllogisme (jvf. foreg. note). - *Pen (...) til Maanen*: der sigtes (måske ikke helt realistisk i Jacobs mund) til matematiske beregninger (på papir eller tavle) som grundlag for astronomiske studier; en sådan tendens repræsenteredes ved Kbh.s Universitet af Holbergs uven Horrebow (se n.t.s. 224), jvf. Spang-Hanssen (se n.t.s. 224); det er dog et faktum, at matematikken som hjælpevidenskab generelt var en forudsætning for de epokegørende gennembrud indenfor naturvidenskaberne i 16. og 17. årh. - *faa en Ulykke i jere Maver*: komme til at sulte. -

despetere: forvanskning for: disputere. - *Tønde Hartkorn* (egl. hårdt korn, dvs. rug, hvede og byg): måleenhed ved jordbeskatning, baseret på jordens frugtbarhed (ydeevne). - *Rixdaler*: se n.t.s. 11. - *Doct. Arent Hvitfeldts Krønike, eller Postill*: Arild Huitfeldt (1546-1609) var da. historiker og forfatter af *Danmarks Riges Krønike* (omkr. 1600); han var rigskansler, men ikke doktor, og han har aldrig skrevet nogen postil (dvs. prædikensamling). - *u-gemeen*: usædvanlig, - *fort*: straks. - *Landsdommeren*: landstings- (landsrets-) dommeren. - *hand har jo*: uden at han.

267

Mark: se n.t.s. 216. - *formaliter*: lat.: med hensyn til formen. - *materialiter*: lat.: med hensyn til indholdet. - *Prosodien*: versebygningen. - *Pedes*: lat.: (verse-)fødder; en versefod er en rytmisk (metrisk) enhed, bestående af en betonet/lang stavelse og en el. fl. ubetoned/korte. - *forslaget*: kløgtigt. - *Philosophiam Instrumentalem*: lat.: redskabsfilosofi (bøjet i afhængighedsfald, fordi det er genstandsled i sætningen) er især basisdisciplinerne logik og metafysik, se n.t.s.

542

210.

- *respondere under mig*: være respondent ved disputationer, hvor jeg er præses, se n.t.s. 224; ved øvelserne på »Klosteret« (se n.t.s. 213) kunne en baccalaur (se n.t.s. 221) fungere som præses, på selve universitetet var præses en professor. - *Lieutenant*: løjtnant; når denne figur her optræder som hverver, er det ikke et realistisk træk fra samtiden, men snarere et litterært lån (se n.t.s. 272); de stavnsbundne bønder var værnepligtige, og herremanden/godsejeren forestod udskrivningen; kun blandt den personligt frie befolkning kunne hvervning finde sted.

268

en Mund som en Ragekniv: en hvas tunge. - *føer*: kraftig. - *have Hierte*: være modig. - *complet*: perfekt. - *til Soldat (...) Student*: studenter var fritaget for militærtjeneste og måtte ikke hverves.

269

deponerede: blev student. - *Academicus*: lat.: akademiker.

270

latinske Autores: (lat.: forfattere): da løjtnanten i mangt og meget deler Holbergs eget syn på studier (se n.t.s. 276), er det nærliggende at underforstå dennes yndlinge bl. de lat. forfattere, nemlig moralfilosoffer som Cicero (106-43 f.v.t.) og Seneca (3 f.v.t.-65 e.v.t.). - *Naturens Ræt*: naturretten; oplysningsfilosofien søgte herigennem omkr. 1700 at etablere en rent verdslig (af kirkelige autoriteter uafhængig) og fornuftsbasert jura med almen gyldighed; Holberg bidrog selv hertil med ungdomsværket *Natur- og Folkeret* (1716). - *Moralske Sager*: moralfilosofien; oplysningsfilosofiens forsøg på at etablere en moral efter samme retningslinjer som angivet i foreg. note i forbindelse med juraen; Holberg bidrog selv hertil bl.a. med *Moralske Tanker* (1744) og *Epistler* (1748-1754). - *lapperj*: noget skidt. - *Academicum*: lat.: akademisk. - *Philosophiam Instrumentalem*: lat.: redskabsfilosofi (bøjet i afhængighedsfald, som »på« i denne sammenhæng ville styre på lat.), se n.t.s. 267. - *Logica og Metaphysica*: se n.t.s. 210. - *jeg jo skulle*: uden at jeg skulle. - *Academiet*: universitetet. - *hvor jeg jo var*: uden at jeg var. - *Opponens*: lat.: opponent, se n.t.s. 224. - *Philosophus Instrumentalis*: lat.: en, der driver redskabsfilosofi, betegnelsen konstrueret af E.M. - *passere for*: »gå for«, regnes for. - *Polyhistor*: person, der er bevandret i mange fag. - *refuteret*: gendrevet. - *Jam (...) Pares*: lat.: nu er vi altså ligemænd, citat af den rom. digter Martials (ca. 40-102) epigrammer (2. bog, nr. 18); versemålet er ½ pentameter (2½ daktyl). - *cedere*: vige pladsen for.

271

Ducat: guldmønt, 1 dukat = 2 rigsdaler, se n.t.s. 11. - *capabel*: i stand. - *Den man elsker mest (...) hugg igien*: E.M.'s forsvar for at slå sine forældre genfindes i Aristofanes' komedie *Skyerne* (424 f.v.t.), hvor Strepsiades har ladet sin søn Peidippides studere logik og (moderne, samfundsopløsende) filosofi hos Sokrates og sofisterne. Til den første af E.M.'s syllogismer svarer her versene 1409-1415; den 543. anden samt hele den strengt logiske (syllogistiske) udformning er uden sidestykke hos Aristofanes. - *Syllogismo*: lat.: syllogisme (her bøjet i ablativ, fordi (ud)i styrer abl. på lat.), se n.t.s. 119. - *profecto*: lat.: sandelig. - *parole*: fr.: (på mit æres)ord. - *meensvoren*: en, der sværger falsk, løftebryder. - *par exemple*: fr.: for eksempel.

272

Hvo som har taget Penge (...) Ergo: et sådant hvervetrick genfindes i den eng. dramatiker G. Farquhars komedie *The Recruiting Officer* (eng.: *Hverveofficeren*) fra 1706, II,3, hvorfra Holberg sandsynligvis har lånt det (jvf. n.t.s. 267). - *Ergo*: lat.: altså, indleder syllogismens (se n.t.s. 119) konklusion. - *Nego Minorem*: lat.:

Jeg benægter (syllogismens) undersætning (se n.t.s. 119), altså udsagnet »I har saadant gjort«. - *Et ego probo minorem*: lat.: og jeg beviser undersætningen. - *Distinguendum est inter nummos*: lat.: man må skelne mellem penge. - *Distinguendum (...) accipere*: lat.-gr.: man må skelne mellem at modtage penge slet og ret og i en bestemt hensigt. - *Distinguendum (...) apparentem*: lat.: der må skelnes mellem en sand og en (blot) tilsyneladende kontrakt; et juridisk baseret argument. - *Distinguendum (...) modum rei*: lat.: der må skelnes mellem tingen selv og dens fremtrædelsesform; et erkendelsesteoretisk (metafysisk) argument, sml. n.t.s. 235. - *Mundering*: udrustning (uniform m.v.).

273

distinguendum est inter: se n.t.s. 272. - *Gevalt!*: nødråb ved overfald. - *lader*: ser ud, klæder. - *sorte Kiol (...) en rød*: hhv. studentens og soldatens (»standssymbolske«) antræk. - *est (...) bedre*: tager dig mere fuldkommen ud. - *tilforn*: før. - *Exercerer*: eksccercér (bydemåde tiltaleflertal). - *raa*: uøvet.

274

Værer: vær (bydemåde tiltaleflertal). - *banket og barket*: pryglestraf var alm. i hæren. - *Træhesten*: et (især militært) tortur- og strafferedskab, som bestod af en smal planke, anbragt på kant og hvilende på to el. fire ben; delinkventen anbragtes overskrævs herpå. - *staaet paa Pælen*: alm. militær straf, hvor delinkventen, ofte barfodet, anbragtes stående på en tilspidset pæl.

275

Daarlighed: tåbelighed. - *silde*: sent. - *lade*: opgive, ophøre med. - *Handtering*: (borgerlig) profession, typisk inden for handel el. håndværk.

276

Rixdlr.: rigsdaler, se n.t.s. 11. - *opirret*: gjort vred. - *Positur*: stilling. - *tractered*: behandlet. - *fortplanter*: forplanter, udbreder. - *Frugt af Studeringer*: løjtnantens betragtninger over studiers nytte falder i alt væsentligt sammen med, hvad Holberg andetsteds i sit forfatterskab i eget navn har fremført om dette emne; særlig tydeligt træder lighederne frem i fortalen til *Natur- og Folkeret* (se n.t.s. 270), *Værker i tolv Bind* (se n.t.s. 148), bd. I, s. 51-55 og i *Moralske Tanker* (se n.t.s. 270), I,5, udg.: Billeskov Jansen (1992 i *Danske Klassikere*, s. 35-42). Prof., dr.phil. Niels Haastrup har henledt udgiverens opmærksomhed 544 på en fremmed impuls til løjtnantens/Holbergs ideer i *Erasmus Montanus*: den tyske naturretsfilosof S. Pufendorfs distinktion mellem »logisk sandhed« og »moralsk sandhed«, behandlet af Holberg i hans *Natur- og Folkeret* (udg. som ovenf, s. 146). - *temperered*: besindig. - *modest*: beskeden. - *kiende sig selv*: moralbudet »kend dig selv«, som Holberg ofte citerer med tilslutning, stammer fra oldtidens Grækenland, hvor det fandtes indskrevet på Apollontemplet i Delfi; som dets ophavsmand har flere filosoffer været udpeget, bl.a. Thales fra Milet (omkr. 500 f.v.t.) og Solon fra Athen (6. årh. f.v.t.). - *Philosophus*: lat.: filosof, videnskabsmand, vismand. - *subtile Distinctioner*: spidsfindige begrebsadskillelser.

277

Lader: optræder. - *rødde*: udrydde. - *Natte-vægt*: nattevågen. - *Handtering*: se n.t.s. 275. - *estime*: agtelse. - *holder (...) for*: påstår. - *alle lærde (...) rund*: se n.t.s. 238.

278

fornøyet: tilfreds.